KARTA EWIDENCYJNA OBIEKTU NIERUCHOMEGO
NIEWPISANEGO DO REJESTRU ZABYTKÓW

1. Nazwa

UKŁAD RURALISTYCZNY WSI

2. Czas powstania

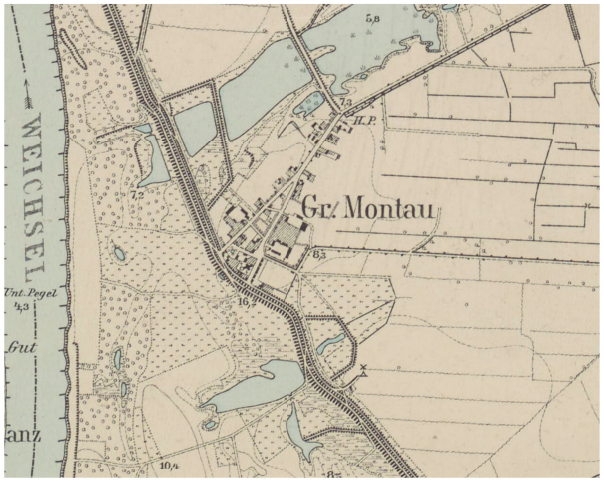
XIV W.

3. Miejscowość

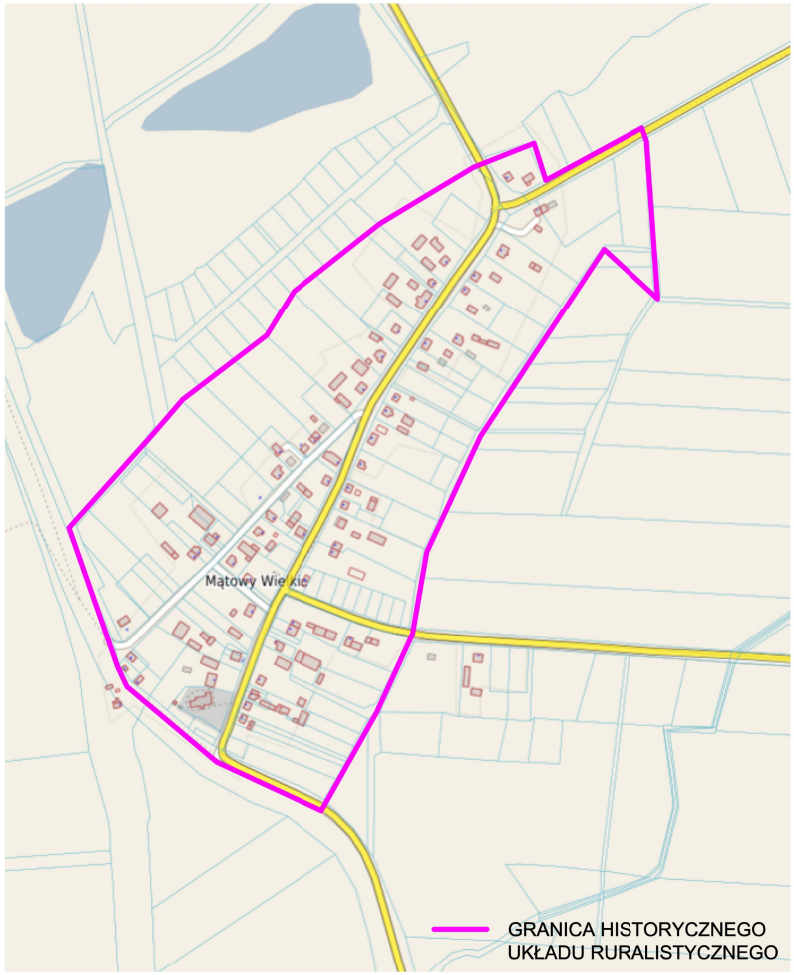
MĄTOWY WIELKIE

9. Materiały graficzne

A.B. Historyczne mapy topograficzne,
źródło: http://mapy.eksploracja.pl/;

C. Granica historycznego układu ruralistycznego wsi

4. Adres (ulica, nr posesji)

5. Przynależność administracyjna

województwo **POMORSKIE**

powiat **MALBORSKI**

gmina **MIŁORADZ**

6. Współrzędne geograficzne

54°00'44" N, 18°51'18" E

7. Użytkowanie obecne

mieszkaniowe
rolnicze
usługowe

8. Stan zachowania

4

10. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie

POŁOŻENIE: na prawym brzegu Wisły, na obszarze delty Wisły (Żuławy Wiślane), w sąsiedztwie wałów przeciwpowodziowych Wisły; na południowy zachód od Malborka.
POPRZEDNIE NAZWY MIEJSCOWOŚCI: Montau, Gross Montau do 1945
HISTORIA WSI: Początkowo wieś zamieszkiwana przez ludność słowiańską, lokowana w 1321 roku na prawie chełmińskim, co wiązało się z ukształtowaniem układu przestrzennego oraz zasad gospodarowania. W połowie XIV wieku rozpoczęto budowę kościoła, natomiast parafię erygowano w 1383 roku.
W kolejnych stuleciach wieś rozwijała się jako osada rolnicza, silnie uzależniona od warunków środowiska deltowego. Istotną rolę w jej zagospodarowaniu odegrało **osadnictwo olęderskie (XVI–XIX w.)**, które przyczyniło się do rozwoju systemów melioracyjnych, osuszania gruntów oraz budowy i utrzymania wałów przeciwpowodziowych. W źródłach z 1820 roku nie odnotowano obecności mennonitów, co wskazuje, że nie stanowili oni wówczas istotnego elementu struktury ludnościowej wsi. Rolnictwo w Mątowach Wielkich miało charakter intensywny i towarowy, typowy dla obszaru Żuław Wiślanych. Opierało się na uprawie zbóż, roślin pastewnych i okopowych oraz hodowli bydła, a jego funkcjonowanie było ściśle uzależnione od rozwiniętego systemu melioracyjnego i warunków środowiska deltowego.
Po I rozbiorze Polski wieś znalazła się w granicach państwa pruskiego, a następnie niemieckiego, funkcjonując jako ośrodek rolniczy (Montau, Gross Montau). W tym okresie kontynuowano rozwój infrastruktury hydrotechnicznej, kluczowej dla funkcjonowania osady na terenach depresyjnych. Po 1945 roku, wraz ze zmianą granic państwowych, nastąpiła wymiana ludności oraz reorganizacja gospodarki, przy jednoczesnej konieczności odbudowy systemów melioracyjnych.

ANALIZA UKŁADU PRZESTRZENNEGO I JEGO PRZEKSZTAŁCEŃ: Układ przestrzenny wsi **Mątowy Wielkie** ma obecnie charakter wielodrożny (sakowy – wg Lipińskiej), przy czym jego zachodnia część została zniekształcona w wyniku usypania wysokiego wału przeciwpowodziowego. Zabudowa koncentruje się po zewnętrznych stronach ulic o przebiegu północnym i południowym oraz wzdłuż drogi prowadzącej w kierunku Bystrza, natomiast we wschodniej części występują pojedyncze zagrody zlokalizowane na koloniach.
Istotnym elementem struktury przestrzennej jest zachodnia część wsi, gdzie w sąsiedztwie wału znajduje się cmentarz wraz z gotyckim kościołem parafialnym pw. św. Piotra i Pawła, stanowiącym dominantę krajobrazową i główny punkt odniesienia w układzie osadniczym.
Krajobraz kulturowy wsi zachował się częściowo. Historyczną zabudowę tworzy około ośmiu murowanych domów z początku XX wieku, w tym plebania o eklektycznej, secesyjno-neobarokowej bryle. Na uwagę zasługuje również budynek nr 36, kryty trzciną, będący zapewne przebudowanym domem z pierwszej połowy XIX wieku (na ścianie szczytowej znajduje się inskrypcja z datowaniem budynku – 1775 rok) a także pięć budynków drewnianych, stanowiących relikty dawnej zabudowy wiejskiej, na ścianie szczytowej znajduje się inskrypcja z datowaniem budynku – 1775 rok.
Istotnym elementem wsi są również obiekty związane z funkcjonowaniem gospodarki rolnej, w tym magazyny i spichlerze, które w skali gminy występują zarówno jako obiekty murowane, jak i drewniane (od końca XIX wieku do lat 20. XX wieku), przy czym w zabudowie gospodarczej często wykorzystywano konstrukcje drewniane, szczególnie przy wznoszeniu stodół i spichlerzy.

ISTNIEJĄCE ZAGROŻENIA: Wyznaczanie nowych terenów pod zabudowę, w obrębie historycznej osady i jej sąsiedztwie, niedostosowanych do ich charakteru i kompozycji przestrzennej wsi. Budowa bezstylowej lub nienawiązującej do lokalnego charakteru zabudowy i zniekształcenie ustalonej w tradycji kulturowej materialnej wartości form zabudowy regionalnej. Zniekształcanie rodzimej, historycznej kultury użytkowania wsi i pomniejszenia czytelność historycznych elementów rozplanowania wsi. Część z obiektów nie jest objęta ochroną, umożliwiającą zachowanie ich wartości. Ochrona konserwatorska obiektów poprzez gminną ewidencję zabytków niejednokrotnie nie zapewnia ochrony takich elementów jak historyczna stolarka okienna i drzwiowa, czy zastosowane materiały elewacyjne. Skutkuje to wymianą pierwotnych elementów obiektów zabytkowych (stolarka, pokrycie dachowe) lub ich przekształceniem (np. poprzez ocieplenie zewnętrzne elewacji), rozbudowy i przebudowy przekształcające formę i pierwotny charakter zabudowy. Znaczna część obiektów o wartościach historycznych w obrębie wsi jest w złym stanie technicznym.
POSTULATY KONSERWATORSKIE: Zachowanie tradycyjnych elementów kultury materialnej. Konserwacja, restauracja oraz utrzymanie w dobrym stanie technicznym obiektów zabytkowych i o

11. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

cd. pkt. 10.
wartościach historycznych. Dostosowanie lokalizacji, skali, charakteru nowej zabudowy do historycznych zasad gospodarowania przestrzenią. Nowa zabudowa powinna kontynuować luźne rozmieszczenie siedlisk, unikać budownictwa szeregowego, Realizacja nowej zabudowy stanowiącej współczesną interpretację form historycznych przy zachowaniu skali i formy zabudowy historycznej oraz przy zastosowaniu tradycyjnych materiałów.
Dążenie do przywrócenia oryginalnej struktury przestrzenej, architektonicznej i pierwotnego wyglądu obiektów, zniekształconego w wyniku samowolnych przebudów bryły budynków, zmian w wystroju elewacji, w tym kolorystyki elewacji; rewaloryzacja winna obejmować także takie kształtowanie najbliższego otoczenia zabytków, uwypuklać ich walor i znaczenie w przestrzeni publicznej.
Szczególną uwagę należy zwrócić na zachowanie takich elementów historycznego zagospodarowania jak historyczna zieleń komponowana, ogrody przydomowe, sady oraz wspieranie działań na rzecz kontynacji zasad kształtowania zieleni w nawiązaniu do tradycji regionu i z wykorzystaniem gatunków rodzimych (np. poprzez kontynuację tradycji olęderskich i realizacja nasadzeń drzew owocowych wzdłuż lokalnych dróg).
Bezwzględniej ochronie podlega ekspozycja gotyckiego kościoła parafialnego pw. św. Piotra i Pawła, zarówno z dróg w obrębie i sąsiedztwie wsi jak i znajdujących się po przeciwległej strony Wisły.
Zgodnie z zapisami „Programu opieki nad zabytkami powiatu malborskiego" na lata 2024-27, wieś **Mątowy Wielkie** funkcjonuje w strukturze dziedzictwa kulturowego gminy Miłoradz jako element zespołu osadniczego o charakterze rolniczym, typowym dla obszaru **Żuławy Wiślane i zasługuje na bezwzględną ochronę.** Na terenie gminy dominującą formą zabudowy jest zabudowa mieszkalna oraz mieszkalno-gospodarcza wraz z towarzyszącymi budynkami gospodarczymi, inwentarskimi, magazynami i spichlerzami. W odniesieniu bezpośrednim do Mątów Wielkich program wskazuje na obecność gotyckiego kościoła parafialnego jako jednego z zachowanych średniowiecznych obiektów sakralnych w gminie, historycznej plebanii wpisującej się w zespół przykościelny, kapliczki przydrożnej stanowiącej element lokalnego krajobrazu kulturowego oraz mleczarni z początku XX wieku, zaliczanej do zabytków techniki. Program podkreśla także znaczenie zespołów sakralnych wraz z towarzyszącymi im cmentarzami o zachowanym historycznym układzie zieleni, co znajduje odzwierciedlenie w układzie przestrzennym Mątów Wielkich, gdzie kościół z cmentarzem stanowi istotny element organizujący przestrzeń wsi.

12. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)
Ewelina Diakowska 19.12.2025 r.

ZAŁĄCZNIK DO KARTY EWIDENCYJNEJ

NR 1

1. Miejscowość	MĄTOWY WIELKIE	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	MIŁORADZ	UKŁAD RURALISTYCZNY WSI	DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA
3. Powiat	MALBORSKI		
4. Województwo	POMORSKIE		

Opracowanie załącznika (data i podpis): Ewelina Diakowska 19.12.2025 r.

82

ZAŁĄCZNIK DO KARTY EWIDENCYJNEJ

NR 2

1. Miejscowość	MĄTOWY WIELKIE
2. Gmina	MIŁORADZ
3. Powiat	MALBORSKI
4. Województwo	POMORSKIE

5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres

HISTORYCZNY UKŁAD RURALISTYCZNY WSI

6. Zawartość załącznika

DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA

Opracowanie załącznika (data i podpis): Ewelina Diakowska 19.12.2025 r.

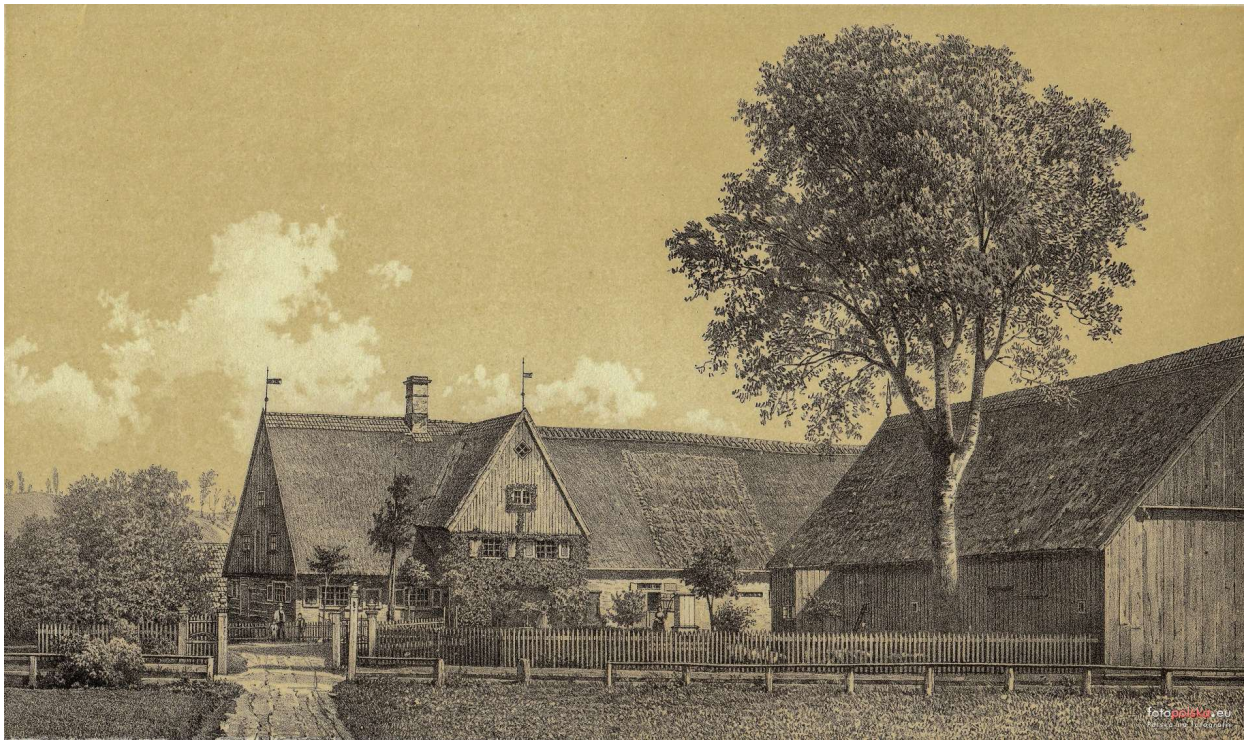

ZAŁĄCZNIK DO KARTY EWIDENCYJNEJ

NR 3

1. Miejscowość	MĄTOWY WIELKIE	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres UKŁAD RURALISTYCZNY WSI	6. Zawartość załącznika FOTOGRAFIE ARCHIWALNE
2. Gmina	MIŁORADZ		
3. Powiat	MALBORSKI		
4. Województwo	POMORSKIE		

Opracowanie załącznika (data i podpis): Ewelina Diakowska 19.12.2025 r.

